

Müsürin iň soňky faraony: Jemal Abdynasyr

Category: Kitapcy, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 24 январа, 2025

Müsürin iň soňky faraony: Jemal Abdynasyr MÜSÜRIŇ IŇ SOŇKY
FARAONY: JEMAL ABDYLNASYR

Jemal Abdynasyr dünýä syýasatynda spesifik agramy bolan şahsyýetdi. Ol araplar üçin janly rowaýatdy. Emma 1967-nji ýylyň 5-nji iýunynda Ysraýylyň istrebitelleri Müsürin Howa Güýçlerini kül-peýekun edende Nasr legendasynyňam soňy geldi. Birinji jahan urşunyň düýp ýeňilenleri aslynda imperialistik döwletleriň özüdi.

Hindistan, Müsür ýaly ýurtlarda ýüz müňlerçe ýaş ýigidiň eline ýarag berildi we olar tanamaýan-bilmeýän ýurtlarynda wepat boldy.

Aýratynam iňlisleriň golastyndaky bu kolonial döwletler uruşdan soň azatlyk üçin aýaga galanlarynda has beter zulum

bilen garşylaşdy.

Müsür şeýle heläkçiligi başdan geçiren ýurtlaryň biridi.

Iňlisler Nubar paşa ýaly dikmelerini eli bilen müsür ykdysadyýetiniň onlarça ýyllap ganyny sorandan soňam, Birinji jahan urşy ýyllarynda-da on münlerçe müsürli ýaş ýigidiň ölümüne sebäp boldular.

Iňlisler uruşdan soňam Müsürden ellerini çekmegi goýbolsun etmediler. Olar müsürlilerniň demokratik talaplaryny ýarag bilen basyp ýatymagy makul bildiler.

Heniz Pariž ýaraşyk konferensiýasy üçin toplanmankalar iňlis generaly Reginald Wingate Kairde aýal-ebtat, garry-gurty, çaga-çuga diýmän ýüzlerçe müsürliniň ganyna galdy.

1930-nji ýyllaryň soňuna çenli müsürliler azatlyk üçin uly göreşe girişenem bolsalar, doly garaşsyzlyklaryny alyp bilmändiler.

Iňlisleriň gyrgynçylyklaryna we syýasy pyrryldaklaryna çagalygyndan bäri şaýat bolup gelýän bir müsürli ýaş ýigit iň soňky iňlis ýurduny terk edýänçä aldym-berdimli göreşden el çekmedi.

«İttihat ve Terakki» partiýasynyň haýrany bolan kakasynyň Jemal adyny alan çaga gelejekde barça araplaryň ykbalyny özgertjek Jemal Abdylnasyrdy.

• **Nasyryň beýgelişi**

1918-nji ýylyň 15-nji ýanwarynda garyp maşgalada dünýä inen Nasyr 1937-nji ýylda hukuk ugrundan okamagy müwessa bildi.

Göwni harby gullugy küýseýän Nasyr iki ýyldan soň arzuwyna ýetdi we harby talyp bolmagy başardy. Sudanda işe başlanda Enwer Sedat bilen tanyşdy we onuň bilen dostlaşdy.

1942-nji ýylda Harby akademiýany tamamlady.

Ýurduň ýagdaýy çagalygyndakysyndan üýtgeşik däldi. Iňlisler Müsüre özbaşdaklyk wada berenem bolsa, Suweýş kanaly, howa menzilleri, ýerasty tebigy baýlyklar, ýurduň maliýe merkezleri dolulygyna iňlisleriň elindedi.

Bu gidişi togtatmak üçin halas bolmagyň ýoluny gözleýän arap ýaşlary başyny Nasyryň çekýän «Azat ofiserler» atly gizlin

guramany dörettdiler.

- **Nasyr halkara gahrymana öwrülyär**

Nasyr guran gizlin guramasy bilen esasan harby talyplaryň arasynda tanalýardy, emma müsür halky ony 1948-nji ýylyň arap-ysraýyl urşy arkaly tanady.

Ysraýyl döwletiniň döredilendigi jar edilen gününde Yrak, Siriýa, Iordaniýa, Müsür gundagdaky ýurda uruş yglan etdi.

Arap koalizasiýasy birküç günüň içinde Ysraýyly dünýä kartasyndan syp-süpürüp aýyrmagy planlaşdyrýarka, garaşylmadyk uly ýeňlişe ucrady. Ysraýyl bu urşuň soňunda çäklerini iki esse giňeltdi, ýüz müňlerçe palestinaly bolsa ýaşaýan ýerlerinden jyda düşüp, bosgunyň ýoluny tutdy.

Bu uruşda çaklaňrak birlige serkerdelik eden Nasyr beýleki arap serkerdeleriniň tersine yza çekilmän ysraýyl goşunyna uly ýitgileri çekdirdi.

Ýaş ofiser Nasyryň gaýduwsyzlygy we okgunlylygy gysga wagtyň içinde bütin müsürliler tarapyndan «Faluje gaplaňy» diýip tanalmagyna getirdi.

1948-nji ýylyň urşunyň ýeňlişinde iňlisler uly rol oýnapdy, emma «Azat ofiserler» esasy günäkär hökmünde patyşa Farugy görýärdiler. 1952-nji ýylyň 25-nji ýanwarynda ýüze çykan waka sabyr käsäni dolduran iň soňky damja boldy.

Soňra «Azatlyk» manysyny berýän «Tahrir» ady bilen çalşyrylylan «Ysmaýylyýa» meýdanynda iňlis esgerleri müsür polisiýasyna garşy ot açdy.

Altan Tan «Ýakyn Gündogar ýazgylary: Müsür we Jemal Abdylnasyr» atly makalalar toplumynda wakany şeýle gürrüň berýär:

«1952-nji ýylda iňlisleriň Suweýş kanalyňyň raýonlarynda geçirýän işlerine nägilelik bildiren «Ysmaýylyýa» meýdanyna toplanan halk köpçüligi iş taşlaýyşlara we köpçülikleýin çykyşlara başlady.

1952-nji ýylyň 25-nji ýanwarynda «Ysmaýylyýa» meýdanynda iňlisleriň atan okundan ellä golaý polisiýa işgäriniň wepat bolmagy, segseniniň ýaralanmagy, 200-niň iňlisler tarapyndan

tussag edilmegi tutuş ýurtda uly wakalary ýüze çykardy. Şol günün ertesi 26-njy ýanwarda Kairde toplanan san-sajaksyz mähelle iňlislere degişli banklary, otelleri, dükanlary, gije klublaryny, uçar şereketini, garbanyşhanalary we ş.m. ähli guramalary oda berdi.

Bu wakalarda dokuzy iňlis, jemi ýigrimi alry adam wepat boldy, 500-den gowrak adam ýaralandy, 700-den gowrak bina ýakylp-ýykyldy. Patyşa Faruk demonstrasiýaçylary köşeşdirmek üçin premer-ministr Nahhas paşany wezipesinden boşatdy.

Bu wakalardan soň 22-nji iýuldan 23-nji iýula geçilýän gijede «Azat ofiserler» hereketi hökümeti basyp aldy.

Ir säher bilen Farugyň köşgüni müsür goşuny gabawa aldy we uçarlar howalanmaga başlady.

Faruk gysga wagtyň içinde tagty heniz iki ýaşly ogluna goýýandygyny mälim edip şäherden çykdy.

Faruk tagtdan aýrylan badyna Rewolýusion komitet guruldy we Muhammet Nejip ýurduň täze ýolbaşçysy boldy.

• **Müsür üçin täze başlangyç**

Muhammet Nejip bilen Nasyryň kän wagt geçmänkä pikirleri deň gelmän başlady.

Nasyr monarhiýanyň düýpgöter aradan aýrylmagyny öňe sürse, Nejip täzelenen monarhiýanyň tarapyny tutýardy. Ahyrynda Nasyryň aýdany boldy we 1953-nji ýylyň 18-nji iýulynda Müsürde respublika yglan edildi.

Respublika meselesi çözülenenden soň häkimiýetem Nasyr bilen Nejibiň arasynda paýlaşylyp, problemalar kem-käsleýin çözüldi. Ýöne bu Nejip üçin ullakan ýalňyşlykdy, çünki Içeri işler ministri wezipesine bellenen Nasyr tizara Müsüriň ýeke-täk güýjüne öwrüldi.

Nasyr birnäçe synanşykdan soň ahyrynda 1954-nji ýylyň 29-njy martynda Müsürde häkimiýetini yglan etdi.

• **Nasyrly ýyllar we täze krizisler**

Nasyr häkimiýete gelen badyna Müsüriň gülläp modernizasiýasy üçin gerekli reformalary durmuşa geçirdi. Ykdysady, bilim,

medeni hukuk we harby ugurlarda möhüm ädimler ädildi.

Beýleki bir tarapdan ýurtdaky iňlis gegemoniýasyny ýok etmek üçin 1956-njy ýylda Suweýş kanalyňy-da millileşdirme hemlesini urdy.

Bu karardan soň fransuz we iňlis uçarlary asmana uçup, müsür goşunyna agyr ýitgileri çekdirdi. Birnäçe hepde-de Suweýş kanalyňy basyp aldy.

SSSR bu okkupasiýanyň garşysynda Müsüriň tarapyny tutjakdygyny aýtmagy iňlisleri sebitden çekilmäge mejbur etdi.

Nasyr umuman alanda ýeňlipdi, emma Sowet Soýuzynyň goldawy bilen basybalyjy güýçleriň sebitden çykmagy ony hakyku gahrymana öwürdi.

Jemal Abdylnasyr bir demde bütün regionda beýik arap gahrymanyna öwrülipdi. Iordaniýa, Siriýa, Yrak ýaly ýurtlarda köp sanly syýasy toparlar «nasyrçylyk» ideýasy bilen bir bitewi arap döwletini gurmagyň arzuw-hyýalyňy gurmaga başlady. Bu arzuw-hyýaly ýok etjegem ýene Ysraýyl boldy.

Jemal Abdylnasyr dünýä syýasatynda spesifik agramy bolan şahsyýetdi. Ol araplar üçin janly rowaýatdy. Emma 1967-nji ýylyň 5-nji iýunynda Ysraýylyň istrebitelleri Müsüriň Howa Güýçlerini kül-peýekun edende Nasyr legendasynyňam soňy geldi. Müsür Howa güýçlerini bir günün içinde ýok eden Ysraýyl goşuny soňky günlerde Sinaýda giň gerimli basybalyjylykly operasiýa başlady. Okkupasiýa birnäçe günläp halkdan gizlenip saklananam bolsa, hut Nasyryň özi ajy hakykaty mälim edenden soň öz islegi bilen işden gidýändigini aýtdy.

Elbetde, bu oňünden meýilleşdirilen zatdy, kiçi göwrümlü köpçülikleýin çykyşlardan soň Nasyr gaýtadan wezipesine dolanyp geldi. Ýeňlişiň ähli jogapkärciligi Ýaragly Güýçleriň Serkerdebaşysy Abdylhekim Amryň üstüne ýüklendi.

Amryň şol ýyl öz janyna kast etmegine bolsa birnäçe ýyllap syýasy jenaýat hökmünde garaldy.

• Nasyryň ölümi

Nasyr 1970-nji ýylyň 28-nji sentýabrynda ýüregagyrysy tutup aradan çykdy. Beýik diktatoryň ölüminden soň bolup geçen täsin

hadysalary bolsa Muhammet Enes Bildirjin şeýle gürrüň berýär: «Nasyryň ölümi arap ýurtlaryny we dünýäni sarsgyna saldy. 1-nji oktýabrda Kairde ony soňky ýoluna ugratmak üçin jynazasyna 5 million adam ýygnandy. Köpçüligiň uzynlygy 10 kilometrden geçýärdi. Saud Arabystanynyň patyşasy Faýsaldan başga ähli arap ýurtlarynyň döwlet ýolbaşçysy onuň jynazasyna gatnaşdy. Patyşa Hüseyin we Ýaser Arafat köpçüligiň önünde möňňürip aglaýandyklaryny gizlejegem bolmadylar, Liwiýanyň lideri Muammar Kaddafi bolsa çuňňur gynançdan ýaňa iki sapa özünden gitdi. Liwanda çykýan «Le Jour» gazetini Nasyryň ölümünü «100 million arap ýetim galdy» sözbaşysy bilen habar berdi. Nasyr Kubbe raýonynda şondan bir ýyl öň gurlan metjidiň howlusynda jaýlandy.

Mazar daşyna daşary ýurtda aradan çykan patyşalyk döwrüniň mirasdüşer şazadasy Mehmet Aly Tewfikiň özi üçin taýýarlardan «Allah» ýazgylý kristal daşy goýuldy. Has soňky ýyllarda metjidiň aşagyndan geçýän lagym geçirijiniň ýarylmagy netijesinde Nasyryň süňkleri lagyma bulaşyp, ýerinden göçürildi.»

Mehmet Mazlum ÇELIK.

celikmehmedmazlum@gmail.com

28.09.2021 ý.

© The Independentturkish Taryhy şahslar